

**AYASOFYA KÜLLİYESİ SULTAN II. SELİM TÜRBESİ MİMARİ VE
SANATSAL ÖZELLİKLERİ**

AYASOFIA COMPLEX SULTAN II. SELİM TOMB ARCHITECTURE ANDARTISTIC
FEATURES

Öğr. Gör. Merve SERİNÖZ DANIŞMAN

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, ORCID 0000-0002-2227-8658

Dr. Ali ZİYREK

Kültür ve Turizm Bakanlığı, ORCID 0000-0002-1368-884x

Özet

Kanuni Sultan Süleyman ve Hürrem Sultan'ın oğlu olan II. Sultan Selim, 1524-1574 yılları arasında yaşamış, Sarı Selim diye de anılan 11. Osmanlı padişahı ve 90. İslam halifesidir. İstanbul' da doğup saltanat makamına geçen ilk padişaktır. 1574 yılında vefat eden II. Selim Osmanlı İmparatorluğu'nda vefat edene kadar tahttan inmeyen padişahlardan birisidir. Vefatından sonra Ayasofya Camisi haziresine defnedilmiştir. Türbesi de burada bulunmaktadır.

II. Sultan Selim Türbesi'nin inşasına da padişahın kendi emriyle 1573-1574 yıllarında Mimar Sinan tarafından başlanmıştır. Ancak yapının inşası tamamlanmadan vefat eden padişah, ilk olarak aynı sahada kurulmuş olan otağ içine defnedilmiş, daha sonra 1576-1577 yıllarında türbenin yapımı tamamlandıktan sonra buraya nakledilmiştir.

Bu çalışmada, II. Sultan Selim Türbesi hem mimari özellikleri hem de süsleme özellikleri açısından incelenecek olup; aynı zamanda çalışmaya, yapının mimari plan çizimleri ve çini süslemelerinden 3 tane farklı örnek çizimleri eklenecektir.

Anahtar kelimeler: türbe, süsleme, mimari yapı, padişah, çini

Abstract

Son of Suleiman the Magnificent and Hürrem Sultan, II. Sultan Selim lived between 1524 and 1574, also known as Sarı Selim, he was the 11th Ottoman sultan and the 90th Islamic caliph. He is the first sultan who was born in Istanbul and became the sultanate. He died in 1574. Selim is one of the sultans who did not descend from the throne until his death in the Ottoman Empire. He was buried in the Hagia Sophia Mosque after his death. His tomb is also located here.

II. The construction of the Sultan Selim Tomb was started by Mimar Sinan in 1573-1574 by the sultan's own order. However, the sultan, who died before the construction of the building was completed, was first buried in the tent built on the same site, and then transferred here after the construction of the tomb was completed in 1576-1577.

In this study, the Tomb of Sultan Selim II will be examined in terms of both its architectural features and its ornamental features; At the same time, 3 different sample drawings of the architectural plan drawings and tile decorations of the building will be added to the study.

Keywords: tomb, ornament, architectural structure, sultan, tile

GİRİŞ

Sultan II. Selim

Fot.1: Sultan II. Selim Han (Topkapı Sarayı Arşivi)

Cihan padişahı Kanuni Sultan Süleyman'ın Hürrem Sultan'dan doğma oğlu Sultan II. Selim, 28 Mayıs 1524 ile 15 Aralık 1574 tarihleri arasında yaşamış ve 11. Osmanlı padişahı olarak 30 Eylül 1566 tarihinde tahta cülus etmiştir. Şehzadeligi döneminde sırasıyla Manisa, Konya ve Kütahya valiliklerinde bulundu. Diğer erkek kardeşleri ve yeğenlerinin bertaraf edilmesi ile tahtın tek adayı olarak kaldı ve babasının vefatını haber alıp geldiği İstanbul'da tahta cülus ettikten sonra Belgrad'a geçerek müteveffa sultanın cenazesini karşıladı. (Sakaoğlu, 2017: 145-146)

Osmanlı Devleti'nin henüz parlak devrinin devam ettiği, ancak önemli bir dönüm noktasına yaklaşıldığı bir zaman diliminde saltanat süren II. Selim, Osmanlı padişahları içerisinde sefere bizzat Ordu ile iştirak etmeyen ilk padişah olarak bilinmesine rağmen yapılacak askerî hareketlerin planlanmasında etkili oldu. Yazları Topkapı Sarayı'nda, kışları Edirne'de geçiren Sultan, yönetim işlerini daha çok Sokullu Mehmed Paşa eliyle yürütmüştür. (TDV İslam Ans., 2009: 416)

Devrine ait kaynakları, eğlenceye ve gösterilere düşkün, ancak çevresinde alim ve şairlerin bulunmasına özen gösteren, cömert, yüce gönüllü ve çevresini incitmekten kaçınan; ancak halk içinde de fazla görünmeyen bir portre çizmektedir. Kıbrıs'ın fethi ve Astarhan seferi döneminde vuku bulmuştur. (TDV İslam Ans., 2009: 417-418) Ayrıca "İnebahtı Faciası" da bu dönemde gerçekleşmiştir. Bazı "olumsuz" özellikleri öne çıkarılmasın rağmen Sultan II. Selim Dönemi özellikle mimarî ve pek çok sanat dalı açısından imparatorluğun zirve yıllarından kabul edilebilir. Mimar Koca Sinan'ın "Hassa Başmimarı" olarak en faal yıllarına denk gelen bu yıllarda Edirne Selimiye Camii gibi bir şaheser bu padişah adına inşa edilmiştir. Bu yapıda mimari, hat, kalem işi, çini işçiliği, maden işleme ve mermer işi gibi sanatlarının en iyi örnekleri ortaya çıkarılmıştır.

Konya Mevlana Külliyesi yanında yine Sultan II. Selim tarafından inşa edilen Selimiye Camii, Kabe'ye yapılan eklentiler, yine Mekke'de su yolları inşası, Payas ve Sultaniye'de (Konya Karapınar) yapılan inşai faaliyetler ile buraların kasaba haline getirilmesi bu dönemde vuku bulmuştur. (TDV İslam Ans., 2009: 418). Sultan II. Selim, kendi adına İstanbul'da büyük bir selatin camii inşa edememiştir. Nispeten kısa saltanat dönemi ve özellikle İstanbul'da tarihi yarım adanın çekirdek bölgesinin abidevî eserler ile zaten donatılmış olması onun büyük bir eser için (Selimiye Camii) Edirne'yi tercih etmesine kaynaklık etmiş olmalıdır. Aynı husus oğlu III. Murad ve torunu III. Mehmed için de söz konusu olmuştur.

Sultan II. Selim, Mimar Koca Sinan eliyle Ayasofya'nın payandalar ile güçlendirilmesi, iki yeni minare eklenmesi ve camii ana beden duvarlarına yapışık yapıların temizletilmesi ile Ayasofya Camii'ni "sahiplenmiş" zaten sonrasında da türbesi bu caminin batı bahçesinde inşa edilmiştir.

Türbe

Türbe, din alimleri ve devlet görevlilerinin mezarlarının bulunduğu odalardır. Oda şeklinde yapılan bu yapıların bazıları ise oldukça gösterişlidir. Türbeler, saygın kişilerin mezarlarına ev sahipliği yaparlar. Arapça toprak ve makbere anlamındaki 'türab'ın eş anlamlısı olan sanat tarihi terminolojisinde mezar üzerine kurulan binalara alem olan türbe, sanat ve mimarlık tarihi açısından büyük bir önem taşımaktadır. (Ercebeci, 2020:239-242) Bu sebeptendir ki, padişahlar kendi türbelerinin yapım emrini genellikle kendileri vermişlerdir.

Türbe mimarisinin bazı özellikleri bulunmaktadır. Selçukluların yapmış olduğu türbe mimarisine bakıldığında yapısal özellikleri bakımından ön plana çıktığı görülmektedir. Türbeler genellikle tuğla ve taş malzemelerden yapılmıştır. Sonraki dönemlerde, türbeler yalnızca taştan yapılmıştır. İlk dönemde türbeler yalnızca kümbetlerden oluşan tek eserler iken sonraları ise cami ve medrese yapıları içinde yer almıştır. Selçuklu döneminde türbeler sekiz, on veya on iki köşeli olarak inşa edilmişlerdir. Türbenin yer altına cenazenin defnedildiği mumyalık kısmı yapılmıştır. Türbelerin cepheleri ise genellikle gösterişten uzak sade olarak inşa edilmiştir. Bazı türbelerin cephelerine üçgen nişlerin ilave edildiği görülmüştür. Selçuklu döneminde türbe kapıları da daha sade şekilde yapılmıştır.

Türbe mimarisindeki süslemelerin genel hatlarıyla her zaman dikkat çekici olduğunu söyleyebiliriz. Türbe süslemelerinde genellikle Türk sanatları olan, çini, alçı, taş ve ahşap süsleme çeşitleri kullanılmıştır. Süslemelerde ise genellikle geometrik motifler ile bitkisel motifler kullanılmıştır. Bunun yanı sıra türbelerin kubbeleri de oldukça gösterişlidir. Otağ kültüründen ilham aldığı düşünülen türbe kubbeleri daima yuvarlık planlı olarak oluşturulmuştur. Türbenin içinde yer alan ruhun, türbenin kubbesi ile birlikte gökyüzüne ulaşacağı inancı da kubbenin gösterişli olma sebeplerinden biri olarak gösterilebilir.

Bu ihtişamlı türbelerin iç kısmında oymacılık çok fazla kullanılmıştır. Sandukalar ve kapı ile pencere aralıklarında genellikle ahşap oyma süslemeler mevcuttur. Osmanlı'dan farklı olarak Selçuklu döneminde ise figürlü süslemeler de görülmektedir. Selçuklu'nun bilinen en eski türbelerinden birisi olan Emir Saltuk Türbesi'nde çift başlı kartal ve aslan motifleri bu bilgiyi doğrulamaktadır.

II. Selim Türbesi de Mimar Sinan'ın yaptığı en ihtişamlı mezar yapılarından olup klasik Osmanlı türbe mimarisinin Kanuni Türbesi'yle birlikte en önemli iki ürününden biridir.

Sultan II. Selim Türbesi

Fot.2. Sultan II. Selim Türbe Girişi, Ali Ziyrek, 2015

14 Aralık 1574'te vefat eden Sultan'ın ölüm nedeni olarak; içkiyi bir anda bırakması sebebiyle ortaya çıkan rahatsızlık veya kalp rahatsızlığı gösterilmiştir. Oğlu Şehzade Murad, Manisa'dan yola çıkarak 22 Aralık 1574'te Sultan III. Murad adıyla tahta çıkmış; bu süre boyunca da müteveffa sultanın eşi Nurbanu Valide Sultan naaşı Topkapı Sarayı'nda buzlukta bekletmiştir. Yeni sultanın tahta cülüsünü müteakip Sultan II. Selim'in naaşı, tahta rakip olmamaları için katledilen beş şehzadesi ile beraber bugünkü mahalde defnedilmiştir. (TDV İslam Ans., 2009:

417)

İçinde II. Selim'den başka, III. Murad'ın cülusu sırasında katledilen beş şehzade, kızları Gevherhan ve Esmihan Sultan, III. Murad'ın annesi Nurbanu Valide Sultan; III. Murad'ın 21 şehzadesiyle 13 kızı gömülü olan türbenin giriş kapısı üzerindeki çini inşa kitabesi:

“Rihlettdi Hazret-i Sultan Selim
Ana rahmet ide Rabbü'lAlemin

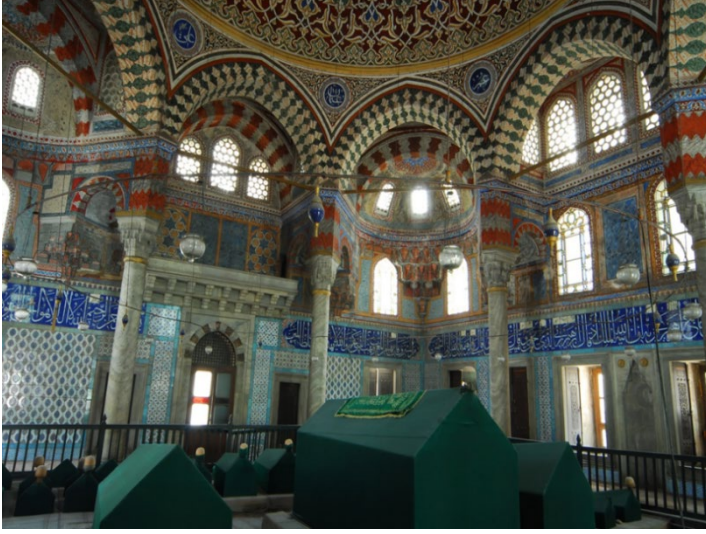
Geçdievlad-ı kiramıyla o Şah
Rahmetü' İlahi aleyhim ecmain

Yapdılar bir türbe-i cennet misal
Dense layık kasr-ı firdevs-i berin

Hatîf-i kudsi dedi tarihini
Türbe-i Sultan Selim pak-i din. 984”

ibarelerini içermektedir ve yapının tarihini vermektedir. (Önkal, 1992:167) Ancak 984/1576-1577 tarihlerinin yapının bitim tarihi olarak alınması gerekmektedir. Çünkü II. Selim'in “Ayasofya'yı ihya edip eser-i has edinme” şeklindeki isteğine bağlı olarak 1573 tarihinden itibaren Ayasofya'da kapsamlı onarımlara başlanmış ve çevresindeki “parazit” yapılar da istimlak edilerek türbeyi içeren hazire alanı oluşturulmuştur. Ancak sultanın vefatından sonra bir otağ içinde bugünkü mahale defnedildiği bilindiği için türbe inşaatının temel düzeyinde bırakılmış olması düşünülebilir. (Tanyeli, 1994:504)

Yapının Koca Sinan tarafından yapıldığı kesindir. Tezikretül Bünyan'ın dördüncü kısmında Sai Çelebi'nin ağzından Sermimar Koca Sinan bu türbenin mimarı olduğunu sarahatle belirtmektedir. (Tezkiret'ül Bünyan, 1988)

Fot. 3: Sultan II Selim Türbesi Genel Görünüş, Gungör Özsoy,2005

Her türbede ayrı bir deneme yapan Sinan, Kanuni Türbesi'nden sonra burada da galerili bir iç mekan elde etmiştir. İçte kare planlı olan türbenin dışta köşeleri derin bir şekilde pahlanarak köşeleri eşit olmayan bir sekizgen elde edilmiştir. Böylece türbe, içte sekiz adet sütunun kare iç mekanı dairesel bir şekilde dönerek oluşturduğu bir iç galeri ve bu mekanı örten tromplu kubbe ile dışta da köşeleri derin olarak kesilmiş ve böylece kareden eşit olmayan sekizgen plana dönüşmüş beyaz mermer kaplı prizmatik gövde ve buna doğru

yönünde eklenilmiş üç kemer gözlü bir giriş revakı ve yapının üzerini örten eteklerinde pencere açıklıkları bulunan yarımküre bir kubbe şeklinde algılanmaktadır.

Yapının Kanuni Türbesi ile olan benzerliği galeri ile sınırlı kalmamış; “çift cidarlı” tabir edilen bir iç ve dış kubbe uygulaması da bir başka benzerlik oluşturmuştur. Kanuni Türbesi'nde sekizgen iç mekânın içine atılan sekiz sütunla elde edilen iç galeri, burada kare iç mekânın içine atılan sekiz sütunla farklı bir mahiyet kazanmıştır. Bu sütunlar yuvarlak kemerlerle birbirleriyle; hem de payandalar vasıtasıyla ana beden duvarlarıyla birleşirler ve adeta bir “baldeken” formu oluşturacak şekilde iç kubbeyi taşırlar.

Dışta cephe köşelerine kum saatli şişkin sütunçeler işlenmiş; gövde ilk kat pencere üstleri hizasından üstü yaprak motifi işlemeli bir kaval silmeyle boydan boya dönülmüştür. Cephelerde, üçer sıra halinde dörder pencere açılarak iç mekana ferah bir hava verilmiştir. Kubbe eteğine açılan pencereler ise iç kubbe ile dış kubbe arasındaki boşluğu aydınlatma amacıyla tasarlanmıştır.

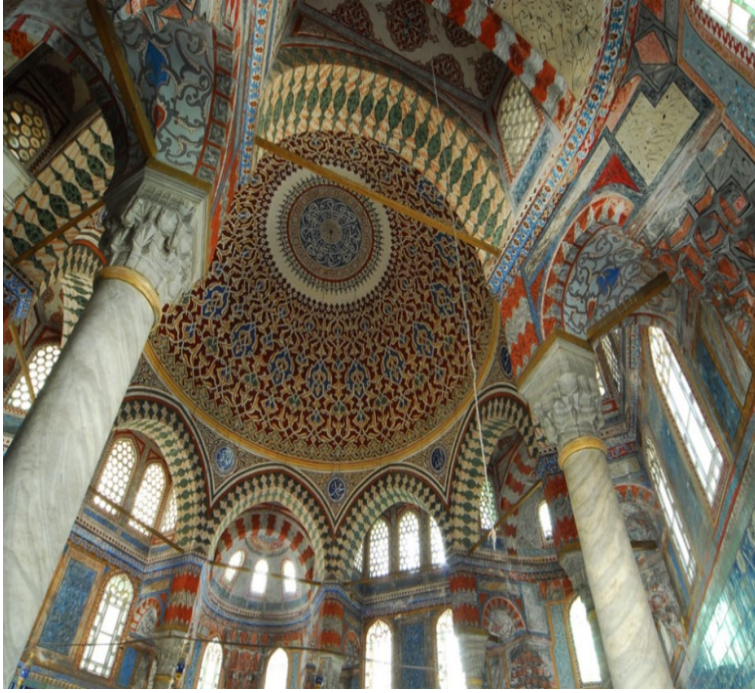
İçte açılan her pencereyi alt sırada bir dolap izlemiş; ayrıca güney cephesine iki pencere arasına bir niş halinde mihrap yerleştirilmiştir. Ayrıca giriş cephesinde biri mahfil ve iki kubbe arasına diğeri bir hücreye geçiş veren ikişer kapı açıklığı bırakılmıştır.

Türbe süsleme özellikleri açısından Osmanlı Türbe Mimarisi'nde en göz alıcı örneklerinden biridir. Gerek çok renkli kalem işleri, gerek 16.yy.ın kaliteli İznik çinilerinin kullanımı ve hatlarındaki ustalık açısından bir bütün olarak mezar anıtından çok köşk havasına yakın durmaktadır. Bu aynı zamanda Osmanlı türbelerinin de ayırt edici özelliğidir.

Üç kemer gözlü revakın, sağ ve sol kamer üstlerindeki mavi zemin üzerine celi sülüsle yazılmış kitabelerde: “La ilahe illallah el melikülhakkülmübin” ve “Muhammed resulullahsadalvad'ül emin” ibareleri okunmaktadır.

Revakın orta bölümünde bir niş içinde açılan kapı açıklığı bulunur. Buradaki kapı kanatları da Osmanlı ahşap oymacılık sanatının güzel bir örneğidir. Cevizden, künde kari tekniğinde yapılmış kapı kanatları sedef kakmalıdır ve üst panolarında yine sedefle işlenmiş ölüm hakkındaki ayet-i kerimeler dikkati çeker. Kapı bloğunun üstündeki celi sülüs Besmele

de diğer bir hüsn-ü hat örneğidir. Basık kemerli kapı kemerinin üzerindeki mavi zeminli çini kapı kitabesine değinilmişti. Bu da diğer bir hüsn-ü hat örneği olarak türbede yerini almıştır. Ayrıca revak orta bölüm kubbesinin altında da, dört bölüm halinde Besmele ile başlanıp Şuara suresinin 88 ve 89. ayetleri celi sülüsle işlenmiştir. Türbede çini kullanımı da önemli bir yer tutmaktadır. 16.yy. İznik sıraltı çinilerinin başarılı bir şekilde kullanıldığı türbede; giriş cephesinde, revak altında bulunan iki panodan biri orijinal haliyle müstesna bir güzellik yansıtarken; solda kalan pano, Osmanlı Devleti'nin son yıllarında İstanbul'da dışçılık yapan Dorigny adlı bir Fransız tarafından Evkaf Nezareti'nden "eksik çinileri tamamlama" gerekçesiyle izin alınarak Fransa'ya götürülmüş ve yerine bu ülkede imal edilen taklit çini pano konulmuştur. (Şehsuvaroğlu, 191)

Fot.4: Sultan II Selim Türbesi Tavan Görüntüsü Güngör Özsoy, 2005

1992:22)

İnşa kitabesinde geçen kubbe ise, etekte palmetli bir kuşak ile başlayıp geçmeli rumilerle göbeğe doğru tezyin edilmiş, göbekte de sözü edildiği gibi Rad suresinin 16. ayetinin ilk bölümü tekrarlanmıştır. Kubbe iç sathına ayrıca dekoratif amaçlı olarak aynalar yerleştirilmiş olup bu, Kanuni Türbesi'nde daha önce gerçekleştirilmiş bir uygulamadır.

Türbe, son olarak 2008 senesinde restore edilmiş olup, halen Ayasofya haziresinde bulunan ve aynı tarihte restore edilen diğer türbelerle beraber ziyarete açıktır.

Sonuç ve Öneriler

Mimar Sinan'ın Kanuni Sultan Süleyman Türbesi'nden sonra planı farklı, fakat çardaklı sistem üzerine bina ettiği türbe, tek bir sultana has değil, geniş bir aileyi içine alacak şekilde tasarlanmıştır. Sultan II. Selim Türbesi'nden önceki hanedan türbeleri türbede yatan kişinin adlarına bina edilmiş olan külliyelerde belli program çerçevesinde cami önündeki hazirede konumlanmıştır. Kendi adına yaptırılan cami ve külliyesi Edirne şehrinde olduğundan Sultan

Mekan içte zeminden alt sıra pencere üstlerine kadar çini ile kaplanmıştır. Bunların üzerinde, lacivert zemin üzerine beyaz celi sülüsle bir ayet kuşağı tüm türbeyi dolaşmaktadır. Burada Besmele ile başlanıp, Ayet-el Kürsi ve Bakara Suresi'nin 256. 257. ve 258. ayetleri istifli olarak işlenmiştir. Pandantif ortalarından kalan bölümlerde, yuvarlak madalyonlar içinde Lafz-ı Celal ve İsm-i Nebi ve Cihar-ı Yar-ı Güzin ve Hasan Hüseyin yazıları okunurken; kubbe göbeğinde Rad Suresinin 16. ayetinin ilk bölümü tekrarlanmıştır. (Önkal,

II. Selim, kendi külliyesi yerine, ilavelerle tamirine çok özen gösterdiği Ayasofya haziresine defnedilmeyi istemiş ve hayatta iken türbesinin yerini belirleyerek yapımını başlatmıştır. (Doğanay,2002:187)

Mimar Sinan Sultan II. Selim Türbesi ile birlikte yeni plan arayışına girmiştir. Fakat buna rağmen süsleme kısmında fazla değişikliğe gidilmemiştir.

Sultan II. Selim Türbesi çinileri esas itibariyle sıraltı tekniğinde İznik üretimi çinilerden ibarettir. Dahili panolar ulama çinilerden meydana gelmiş olduğundan, bunların Sultan II. Selim Türbesi'ne has üretildiği ihtiyatla söylenebilir. Ancak arslan göğsü çinileriyle revak çinilerinin türbeye mahsus olduğu, çini panoların mimari bir şekilde tamamlanmasından anlaşılmaktadır. Ağırlıklı olarak çiçek ve yaprakların oluşturduğu nebati bezeme, türbenin inşa kitabesinde geçen

‘Yabdılar bir türbe cennet misal

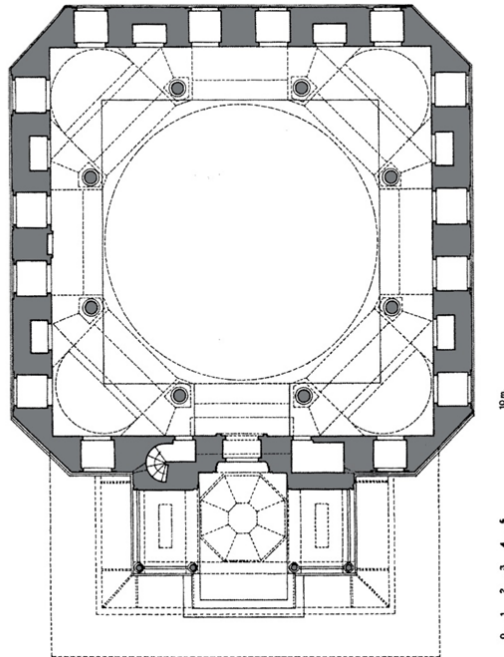
Dense layık kasr-ı fridevs-i berin’ teşbihini doğrular niteliktedir. (Doğanay,2002:182)

Çini bezemede görülen nakışlarda, gözle görünür bir ilerleme söz konusudur. Rumiler daha tombul ve kıvrak, rumi kanaviçeleri hendeseye uygundur. Hatayi nakışlarında yeni örnekler geliştirilmiş, şükufeler ve bahar dalları hatayilerle daha da kaynaşarak zengin bir nakış dağarcığı meydana getirilmiştir. (Doğanay,2002:187)

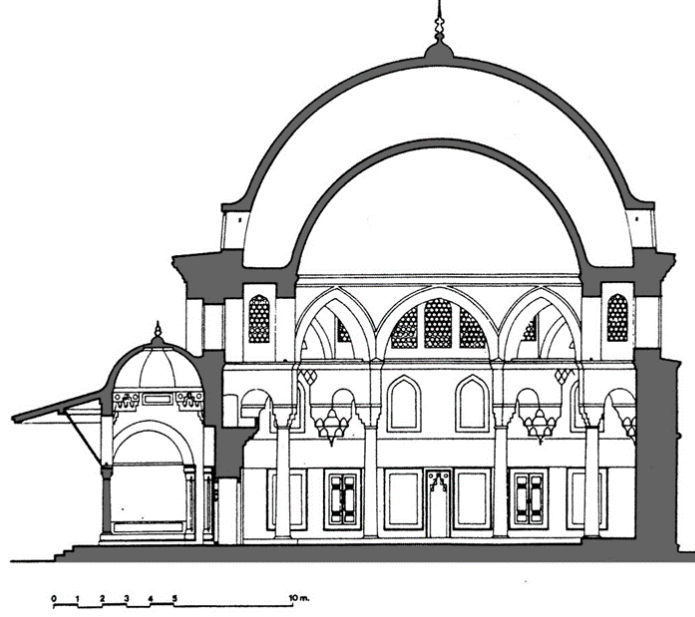
Türbenin çinilerinde herhangi bir imza bulunmadığından kimin tarafından yapıldığı bilinmemekte olup, sadece kaynaklardan Saray Nakışhanesi’nde üretildiği anlaşılmaktadır.

Çok kaliteli pürüzsüz ve çatlaksız şeffaf sırlı çinilerin bir kısmı çalınmış olup, yerlerine XX. Yüzyılda Fransa’da üretilmiş kopyaları konulmuştur. Kültür ve Turizm Bakanlığı’nın eserin orijinal yerine getirilmesi için yaptığı başvurunun nasıl bir sonuç vereceği zaman içinde görülecektir.

Sultan II. Selim Türbesi Mimari Çizimleri

Çizim 1: Mimari plan

Çizim 2: Mimari plan

Sultan II. Selim Türbesi Çini Örneklerinden

Çizim 1: Çini örnek çizim 1

Çizim 2: Çini örnek çizim2

Çizim 3: Çini örnek çizim 3

KAYNAKÇA

ÖNKAL, Hakkı. 1992, Osmanlı Hanedan Türbeleri, Kültür Bakanlığı Yayınları/1404-Sanat Tarihi/22, Ankara

SAKAOĞLU, Necdet. 1994, "Selim II" Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, C. VI. İstanbul, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, s. 501-504.

SAKAOĞLU, Necdet. 2017, Bu Mülkün Sultanları, 3. Baskı, Alfa Yayınları, İstanbul.

ŞEHSUVAROĞLU, Haluk. Asırlar Boyunca İstanbul. Cumhuriyet.

TANYELİ, Uğur. 1994, "Selim II Türbesi" Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, C. VI. İstanbul, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, s.504-505

TDV İSLAM ANSİKLOPEDİSİ, 36. CİLD İSTANBUL, 414-418, 2009

TEZKİRET'ÜL BÜNYAN, Sai Çelebi. 1988, Haz. Sadık Erdem, Binbirdirek Yayınları, İstanbul.